

והרש"ש (בכריתות רפ"ג) והנצי"ב (כאן) כתבו ללמוד מדברי התוס' (שם) שבדוקא אין הלכה כסתם. (ויש לפרש עפ"י סברת התוס' הנ"ל, שרבי חזר בו מפסקתו הראשונה. ולפי"ז הדברים אמורים רק כשהמחלוקת אינה סמוכה לסתם). ולפי זה מובנת היטב קושית הגמרא, הלא קיימא לן כרבי יוחנן בן ברוקא והרי כאן סתם ואח"כ מחלוקת (נצי"ב).

וכעין זה משמע בריטב"א, אלא שכתב שאין למדים מן הכללות (עירובין כו.). שלא נאמרו אלא על הרוב, אבל יתכן שהלכה כסתם.

ע"ע: תוס' שבת פא: ד"ה והא; קנו סע"ב; עירובין צ. ד"ה והא; ביצה ב: ד"ה גבי; ע"ז ו. ד"ה פשיטא; חולין מג. ד"ה והא; כללי התלמוד לבעל כנסת הגדולה — כה; יבין שמועה רג; שער המלך מעשר שני ג, יז; רש"ש עירובין מז.

דף קכג

יובחללו יצועי אביו נתנה בכרתו לבני יוסף... — ואם תאמר כיצד הועילה העברת הבכורה ליוסף, והלא אין אדם יכול להשוות הבכור לפשוט שנאמר לא יוכל לבכר... (ע' להלן קל. קכו:)? ושמה תאמר בלשון מתנה מחיים אמר כן, ככתוב ואני נתתי לך שכס אחד על אחיך הלא אף מתנה אינה מועילה באמירה גרידא מדאוריתא אלא מדרבנן?

אלא קודם מתן תורה שאני, ונתנה תורה ונתחדשה הלכה. ואם לא תאמר כן, הלא על יעקב עצמו קשה במה קנה הבכורה מעשו, והלא דבר שלא בא לעולם הוא? — אלא ודאי אין להקשות מקודם מתן תורה (עפ"י יד רמה להלן קכו:).

במה שכתב בענין מכירת הבכורה מעשו — כן כתב בשו"ת הריב"ש (שכא), שקודם מתן תורה היתה מועילה מכירת דבר שלא בא לעולם. ובקצות החשן (רעח סקי"ג) צדד שבאמירת עשו למה זה לי בכורה, איבדה מדין סילוק.

'חרבי זו תפלה' — פירוש, אמירת שבח [כמו שאמרו (ברכות לא.) 'לשמוע אל הרגה — זו תפלה' ופרש"י תפלה של שבח], המועילה למשוך חוט של חן ואימה על פני האדם, כחרב שמועילה כלפי העומד בקירוב מקום ורואהו, אך איננה מועילה כנגד העומד מרחוק. 'קשתי זו בקשה' — בקשת צרכים וצעקה בעת צרה, המועילות לכל דבר, כמו קשת המועילה למרחוק (מרומי שדה).
[ע"ע בספר מגיד דבריו ליעקב עה"פ 'ותשב באיתן קשתו']

אף שאין מקרא יוצא מידי פשוטו גם כן, אשר יעקב אבינו ע"ה היה נלחם כנגד אויביו בחרבו ובקשתו — כי בפעולותיו הגשמיות היו גם כן חיים אמתיים, והרי הדרש והפשט חוברו יחדיו (עפ"י בית יעקב — יחי נא).

רב אמר: לעולם רכות ממש, ולא גנאי הוא לה אלא שבח הוא לה... והיתה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה' — 'מכאן יש להוכיח לפענ"ד דאם נתלכלך האתרוג ממשמוש הידים, דאין זה חסרון ב'הדר' שלו, דאדרבה שבח הוא לו. ואף שיש לחלק' (אמת ליעקב).

ע' במצוין ביוסף דעת סוטה יא, על שיטת רב [בניגוד לשמואל] במקומות רבים, לפרש המלה או הביטוי כפשוטו ממש.

'אמר לה: אחיו אני ברמאות...' — בשם הרבי מלובלין: הלא יעקב איש תם הוא שאינו חריף לרמות (כמו שפרש"י)? — אך צריך שיהא אדם אדון על מדותיו ולא שהמדה תשלוט עליו, אף לא במדה טובה. כי פעמים צריך להתנהג במדה הפכית, וזה אי אפשר כאשר האדם נשלט תחת מדתו. וזהו שנאמר ביעקב איש תם — שהיה 'איש' ואדון על מדת התמימות גם כן, מתי להיות תם ומתי לא (מובא ברמתיים צופים' — סדר אליהו רבה כג,סח).

ועוד בענין תמותו של יעקב (מספר הפרשיות — תולדות, עמ' תעט):

מי האיש שהתורה מעטרתו בכתר התמימות ומראה אותו לכל דורות עולם לאמר: ראו פלוני זה שהוא תם ושלם, ואין בכל הדורות שלפניו ושל אחריו תם בתמותו ולא שלם בשלמותו! מי הוא זה ואיזה הוא? תאמר שכל ההולך לתומו וישר דרך תמיד, זוכה לעטרת תפארת זו? והלא כמה מעקשים יש בעולם וכמה חתחתים, ואם לתומו יהלך תמיד ולא ידע עקפה, הלא יפול בנופלים ויתרסקו איבריו — היכן תמותו של זה והלא שבור הוא ורצוץ? נחש ערום מתלוה לו לכל אדם בחייו תמיד. כל מעשיו של אותו נחש שהוא טומן לאדם מצודות וחרמים, פחתים ומכמרות, מכסה אותם ומעמיד פנים לאדם שהוא מתלוה אליו, כישר הולך ומוליך עמו את קרבנו ב'דרך הישר' שלו למען הפילו. להיפרד הימנו אי אפשר; לילך עמו כל דרכו אי אפשר; האדם השלם הנותן נפשו על שלמותו, מה הוא עושה? אף הוא מעמיד פנים כנגד זה שהוא מעמיד פנים כנגדו. כך הוא עושה: מערים על הערום ואורב לו לידע היכן טמן לו זה מצודה, ואינו מגלה לו שהוא יודע. כיון שנטפל אליו הערום בערמתו ומראה לו דרך ישרה לילך בה יחד, הולך עמו. הנחש בראש והוא אחריו ואינו חושש. באים קרוב למקום הפחת, כסבור זה: עוד מעט ואקום על ההולך אחרי אתפסנו ואהדפנו פתאום לפחת זו — אותה שעה מקדימו השלם כהרף עין והודפו פתאום לערום זה אשר לפניו ומפילו בבורו אשר כרה לו. חופר בור הוא יפול בו, והשלם נשאר שלם כשהיה.

זמי שרי להו לצדיקי לסגויי ברמאותא? אין, עם נבר תתבר ועם עקש תתפלי' — פירוש, מותר לצדיק לעשות תחבולות כדי להזהר מרמאות הרמאי, אבל לרמותו בדבר אחר — חס ושלום (ריטב"א). וזו לשון המאירי: 'הצדיקים אסור להם לילך בדרך שיהא בו שום צד של רמאות, אף על פי שאין בו גזל או גנבה או רמאות גמורה. ומכל מקום אם יש להם עסקים עם בני אדם הרמאים ומתיראין מהם שאם יהו הולכין עמם בתמימות תהא יד רמאותם גוברת עליהם, אף הם יכולים להראות עצמם כמתירים את הרצועה מעט עד כדי שיעור שבו יהו נשמרים מהם. והוא שאמר יעקב אבינו עם לבן אחיו אני ברמאות.'

יראה גם כן, שכל תנאים שאדם עושה עם כיוצא באלו, אפילו נשבעו עליהם, דעתם שכל שהם מתירים את הקשר יהא הקשר מותר מצד החסיד גם כן ואין כאן עוד איסור...'

(ע"ב) 'מרגלית טובה היתה בידי ואתה מבקש לאבדה ממני...' — ע' בספר בן יהוידע.

'...ואי דלא אתי לידי אבוהון, ראוי הוא ואין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק? — הראשונים ז"ל הקשו על גרסה זו, הלא אין נקרא 'ראוי' אלא מה שבא להם לאחר מיתת אביהם מכח אביהם, אבל אלו לא נטלו כלום במתנות הללו מחמת אביהם אלא מחמת עצמם, ונכסים של עצמם הם. (והר"י בן מגאש העביר קולמוס על גרסה זו. וגרס 'אי דלא אתי לידא דאבוהון, אמאי'. וכ"ג הרמ"ה).

והרשב"א כתב 'לישב קצת' גרסתנו, שגם המקשה היה מרגיש בתירוץ הגמרא דהיינו במכרי כהונה, 'שכן דרך התלמוד בכמה מקומות שהמקשה מרגיש קצת בתירוץ ומכניסן ברמז בתוך דבריו', וכך פירושו: אם לא בא לידי אביהם, אפילו במכרי כהונה שנותן להם מחמת הכרת אביהם, כל שלא הורמו 'ראוי' הוא. ומתריך במכרי כהונה וסבר מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמו. (וע"ע בעליות דרבנו יונה ובריטב"א. ומבואר שיש תורת ירושה במכרי כהונה. כן הוכיח בקובץ שעורים).

'הכא במכירי כהונה עסקינן ודאשתחית בחיי דאבוהון' — וכיון שמכרי כהונה מזכים לו מתנותיהם, לכך נחשב האב 'מוחזק' (ערשב"ם. יש מפרשים דבריו שעשו קנין ממש לזכות המתנות לכהן, אבל בלא"ה לא חשיב מוחזק. ע' אור זרוע ומאירי. וע"ע ברש"ש, שעורי רי"מ שורקין, אילת השחר, אחיעזר ח"ד צו).

ויש מפרשים הטעם משום ששאר הכהנים מסתלקים מזכותם במתנות, כי יודעים שיגיעו ליד כהן זה, וממילא הן שלו ויכול להוריש ויטול הבכור פי שנים (ערש"י גטין לו).

והתוס' כתבו, מתנות כהונה הריהן בגדר 'מתנה מועטת' שהרי אין נותן אלא טובת הנאה [כלומר הזכות לתת למי שירצה], ובמתנה מועטת הדין הוא שבאמירה לבד או בהבטחה כזו שתמיד נותן, שוב אינו רשאי לחזור בו, 'שארית ישראל לא יעשו עולה'. משום כך נחשב מוחזק, כיון שאסור לחזור (עפ"י תוס', ריטב"א ועוד). ורבנו יונה חולק וסובר שעל ידי אמירה בלבד אינו נחשב 'מוחזק' שהרי אינו ממונו של זה כלל, ורק במכירי כהונה שונה, שאי אפשר לחזור בו משעת שחיטה, וכרבי יוסי שאמר עשו את שאינו זוכה כזוכה (ע' גטין ל. וע' גם בשו"ת מהרי"ל עד עו).

בבאור דעת התוס' כתב בקהלות יעקב (ב"ב לו; גטין כא), הואיל ומתנות כהונה שייכות לכלל הכהנים עוד בטרם ניתנו לכהן, כמבואר בכמה מקומות, אם כן במכרי כהונה [או אף באמירה מפורשת שיתן לכהן מסוים — לדעת התוס'] נחשבים שאר הכהנים דחויים מאותן מתנות [כל עוד לא נמלך ליתנן לאחר], וממילא זוכה בהם הכהן המכר מטעם שם 'שבט כהונה' אף קודם שבאו לידו. [וכן יש לפרש בדעת רש"י, על ידי יאוש שאר הכהנים נדחו הכל מלבד כהן זה, והרי הוא בעלים באותן מתנות. (קה"י שם). ואפשר שגם כוונת הרשב"ם כן, שלכך מועילה זכיה לכהן ללא פעולת קנין, כי זהו ממון כהנים. ישעורי רי"מ שורקין]. (וכעין דרך זו פירש הגרא"ו בקובץ שעורים).

ואולם בספר קצות החשן (רעח, טו) רצה לומר על פי המבואר בסוגיא שאדם הרוצה לתת לפלוני, יש באומדן דעתו שאם ימות ינתן ליורשין. לפי זה יש לדון באדם שנשבע ליתן לחברו דבר, ומת המקבל לפני שנתן, האם יטול בכורו פי שנים — שהרי לפי מה שבארו במכרי כהונה שנוטל משום שאסור לחזור, כאן אסור באיסור חמור יותר, ואף על פי שלא זכה בהם [ודלא כסברא הנ"ל שהכהן זכה במתנות מדין 'ממון השבט'].

אמנם אפשר להשיב שכאן אינו איסור כלפי שמיא בלבד כעובר על שבועתו, אלא שאם יחזור הריהו עושה עולה כלפי חברו, כלומר בעצם יש לחברו זכות לקבל, ואע"פ שאי אפשר לממש זכות זו בבית-דין, י"ל שנידונית כזכות ממונית, ולכך מוריש לבניו ובתוכם פי שנים לבכור. וכן נקט בשו"ת אבני נזר (ח"מ מט מחודש ז) ובקובץ שעורים, שאין הבכור נוטל פי שנים מכח שבועה.

[בשו"ת מהרי"ל (עו, א) דחה דברי האומר שהטעם במכירי כהונה משום שאסור לחזור, שאם כן מדוע אמרו (להלן קכה): ב'נכסי לך ואחר כך לפלוני' דהוי ראוי, והלא איסור גמור הוא לראשון למכור לאחרים. ולפי הסברא דלעיל לא קשה, שלא אמרו אלא במכירי כהונה משום זכות וקנין הכהנים במתנות.

עוד בדברי הקצות, ע' בקהלות יעקב לח. וע"ע בכללות הענין ובבאור שיטות הראשונים, בספר דבר אברהם ח"א א, ו בהגהה; פרי יצחק ח"א מט וח"ב מה; שבט הלוי ח"ו רלז].

'מוקדשין לאו דידיה הוא' — ואין אני קורא בהם 'בכל אשר ימצא לו' (רשב"ם). משמע שהקושיא היא רק על נטילת פי שנים לבכור. וצריך באור מדוע יש בהם דין ירושה בכלל, ואפילו לפשוט, הלא אינם שלו? ואפשר שאמנם בדין הממון אין זה שלו, כלומר הערך הממוני והזכויות של הבהמה אינם שלו, אבל עצם הדבר שלו. וכמו באתרוג שיוצאים באתרוג של מעשר שני, ונקרא לכם (קובץ שעורים כאן. וע"ע בקוב"ש פסחים ה, ט; שעורי ר' שמואל קדושין נג. אות תסג).

ועוד, בקדשי מזבח אפשר לומר שבאמת הם שלו אלא שהקדושה שבהם מחייבת שלא יימכרו. ובאופן אחר: קדשי מזבח אמנם אינם 'ברשותו' אבל נחשבים 'שלו', שהמיעוט של קדשי מזבח שאינם כממונו לכל הדינים הוא מבית האיש — ולא בית הקדש, כלומר שנחשבים בבית הקדש (עפ"י ברכת שמואל ב"ק). משמע מדברי האחרונים שזכות ההקרבה לבדה, אין בה תורת ירושה אם לא שיש לבעלים קנין בקרבן. ולכאורה יש לשמוע כן מדברי התוס' (קמח. ד"ה שכיב) שכתבו שזכות דיורין בבית אינה נחשבת 'איתא בירושה' [ועל כן אינה במתנת שכיב מרע], כיון שאין הירוש יורש זכות זו בפני עצמה אלא הואיל וירש הבית יורש הדיורין. ובאור דבריהם נראה בפשטות מפני שאין תורת ירושה בדבר שאין בו ממש. וע' גם ברמ"א (חו"מ רעו,ו): אין הירושין יורשין דברים שאין בהם ממש או טובת הנאה בעלמא שאינו ממון. [ונחלקו האחרונים כאשר אותה טובת הנאה נמצאת ביד הירושים, האם ירושה (ש"ך, נתיב"מ שם) אם לאו (עפ"י של"ה ח"א; קצה"ח רעו)].

'ככתבם וכלשונם'

'שהיו אומרים שני בנים יש לה לרבקה, שתי בנות יש לו ללבן — גדולה לגדול וקטנה לקטן... והיתה בוכה...' —

'בדעת בני אדם אין הבעל-תשובה כמו הצדיק-גמור, ואין צריך לומר שיהיו החטאים שעשה כבר חשובים כזכיות, אעפ"י שמאמין בדברי רז"ל שזדונות נעשו כזכיות, וגם אמרו (ברכות לה): במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורין יכולין לעמוד... והיינו לפי שהתשובה נקראת 'עלמא דאיתכסיא' ואינו נגלה לבני אדם היקרות והיפוי שבה. ויעקב אבינו עליו השלום, שורש כל ישראל, נאמר בו כי שנואה לאה. ועיין בזהר הטעם, והיינו כמו שאמרו ז"ל שהיו אומרים הגדולה לגדול והקטנה לקטן — היינו לפי הנגלה שייכת ח"ו לחלק עשו, והיתה בוכה — וזהו סוד התשובה. מה שאין כן רחל 'יפת תואר ויפת מראה' — שהכל אומרים הקטנה לקטן, כי בעלמא דאיתגליא יש בה יופי מעשים, אבל מכל מקום עיקר תולדות משל לאה, שעיקר ההולדה התחדשות דברי תורה ונפשות לרצון ה', הכל על ידי מדרגת התשובה... כמו שאמרו בתנא דבי אליהו (זוטא ה) דאין לך מדה טובה ודבר טוב בא לבני אדם אלא על ידי עניות — פירוש, בדברי תורה, כמו שאמרו ז"ל בגטין (מג.) על פסוק והמכשלה הזאת תחת ירך — אלו דברי תורה שאין אדם עומד עליהם אלא אם כן נכשל בהם, ועל ידי העבירה והתשובה נולד החיות אחר כך. אך שני בר נש עריין דאימיה, ומטבע האדם ששונא התשובה על הרע, ואעפ"י שזה עיקר שהעמידו על מה שהוא, מכל מקום אין חפץ לידבק בזה, אבל באמת אין אשה אלא לבנים (כתובות נט:) והתולדות רק מלאה. [וגרם עד ותקנא רחל באחתה — לפי שזה עיקר, וכל כך כח הקנאה שהועיל שאז עמדה לאה מלדת, דפסוק 'ותקנא רחל' נאמר שם, ע"ש, ולא ילדה עד שאמרה לה רחל לכן ישכב עמך הלילה וגו' וסילקה קנאתה. וכן דוד המלך עליו השלום שהקים

עולה של תשובה נאמר וסרה קנאת אפרים, אפרים לא יקנה את יהודה וגו' — זרעא דרחל, והוא דרגא ד'צדיק' כידוע, והועיל לחלוק מלכות בית דוד, שזהו חסרון בעצם מלכות בית דוד לפי שעה, ואין כאן מקומו] (צדקת הצדיק קסד)

'... וזהו וירא ד' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה, דחלילה שיעבור יעקב אבינו ע"ה על לא תשנא את אחיך בלבבך' ועל לא דבר, וכל שכן בהיותה אשתו ויהיו ח"ו בני שנואה, ועל כן דרשו רז"ל ששנואים מעשה עשו בעיניה. ומכל מקום אין מקרא יוצא מידי פשוטו גם כן, כי מעשה עשו ברציחה ויצרא דכעס הוא שורש מיצרא דעבודה זרה... ועל כן ראשית גוים עמלק — שהוא השורש מכל מיני עבודה זרה של כל שבעים אומות, דכל אומה יש לה כח מיוחד שבו מתפארים כחם ועוצם ידם עשה זה, וזהו ע"ז שלהם, דכל ענין עבודה זרה היינו שמפריד איזה כח מהשי"ת ואומר שהוא שליט ובעל כח בפני עצמו, ועמלק הוא הראשית והמקור שבכולם, כי הוא שורש פסולת מדת הגבורה, דרגא דאלהים אחרים. ואינו נופל אלא ביד זרעה של רחל, שהם האוחזים במדת הגבורה דקדושה לכבוש את יצרם...

והבריות היו אומרים הגדולה לגדול — דמצד ההתגלות היה נראה כאילו ח"ו דומה אליו, אבל באמת שנואים מעשה דעשו בעיניה, ובזה נתעלית היא על רחל, דזרעה הם רק שטנו של עשו, היינו מקטרגים בהיות הם טובים והוא רע, אבל אם ח"ו יחטא האדם הרי ח"ו נראה דומה לו, אולם היא שורש מעשיו שנואים אצלה, והשנאה היא בלב שממאס הדבר, ואף אם בפועל אינו כן הוא רק למראית העין באתגליא, אבל השורש שבלב אינו כן. ועל כן אמרו במגילה הכופר בעבודה זרה נקרא יהודי — דזהו שורש יהודה מזרעא דלאה, שאין לו אמונה בלב בע"ז ושום כח נגד השי"ת... ובישראל חלוקים ב' יצרים אלו בזרעא דרחל וזרעא דלאה, ולכך שנאת מעשה עשו הוא רק אצל לאה, שהיא ההיפך ממנו ממש ולא שטנו. ובאתגליא היו הבריות אומרים דראויה לו, היינו דידוע דהב' יצרים הם זכר ונוקבא, ועשו היה דכורא ביצרא דכעס ועבודה זרה, וחשבו כאילו היא ח"ו הנוקבא ביצרא דעריות לעשו, שהוא השורש דרע ודאי זוונו הראוי לו ע"י שהיא גם כן שורש דרע ומיצרא דעריות והיא מחלת בת ישמעאל, אבל לאה היא שורש קדושה העליונה דכנסת ישראל מצד מדת התשובה שאפילו יחטאו ח"ו ויגדילו עונות עם כל זה שורשם דבוק באלקים, ששנואים מעשה עשו בעיניהם וכופרים בע"ז, וכל החטאים רק כהוצים הסובבים לאסא, רק לפי שהגוים אין להם שייכות לתשובה על כן לא ידעו מזה...

וענין הגנות דעינים הוא עיקר באשה כמו שאמרו (בשהש"ר על פסוק מבעד לצמתך) כל כלה שעניניה יפות אין כל גופה צריך בדיקה, והוא כענין הסבי עיניך... שהם הרהיבוני ואמר הסבי וגו' שאינו רוצה בכך לפי שהם הרהיבוני, הכניסו בי גדלות וגיאות כידוע עין רואה ולב חומד, שממנו התחלת התאוה... ועל כן בזרעא דיוסף נאמר עלי עין ומדה כנגד מדה אין העין שולט בהם. ועיקר היופי הוא בכבישת התאות, ועל זה אמרו (בנדרים כ:) מפני מה בניך יפיפין שכשהוא מספר כו' בשבילה קדושה בלידתם, ומי שהוא גבור הכובש יצרו בתאות אין כל גופו צריך בדיקה... אבל מי שעניניה כו' כל גופה צריך בדיקה, ומ"מ בבדיקה מיהת מהני שאין להשגיח עוד בגנות העינים, והיינו כי יש שאינו בעצם. ובלאה היה אדרבא לשבח, לפי שהיתה בוכה כו', כי אחר התשובה והתיקון באותו אבר שבו הקלקול נעשה אדרבא אותו אבר משובח יותר והגנאי עצמו שב להיות שבת, כטעם זדונות כזכיות, ובשבחה דבר הכתוב לא בגנותה — דמה שעניניה רכות

היה מצד ששנואים מעשה עשו בעיניה, דידוע דכעס ותאוה הם ב' הפכים, ומכל מקום למראית העין כפי הנגלה בפשט הכתוב נראה כגנות וכיעור, וכן כפי פשט לשון הכתוב שנואה לאה מוסב עליה, דע"י ששנואים מעשה עשו בעיניה ע"ז נגרם למראית העין דהיא שנואה...'.
 וכל עסק קדושת לאה וזרעה הוא בטהרת המחשבה ושלא להשיגח במעשה אם לא כן. והוא הדבקות במחשבתו ית'. כטעם 'ישראל עלו במחשבה' ואוכמא הוא לגבי מדרגות שלמטה הימנו, ושנוא לגבי מדריגת הראיה, אבל זה גרם לפתיחת הרחם שאינו בלא דם וטומאה דלידה, כי כל לידה והוספת קדושה יתירה וריבוי בנפשות מישראל אינו אלא על ידי התשובה הבאה אחר החטא והריחוק, דע"ז נתגדל ונתרבה מעלתו ונתרחב חלקו וגורלו שיוכל להתרבות הרבה יותר מכפי גבולו הנקצב, דזהו מדת התשובה לפרוץ מצרים וגבולים ולעשות זכיות חדשות מזדונות...'.
 (מתוך תקנת השבין עמ' 28 ואילך)

(ע"ב) 'ראה יעקב אבינו שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף...' —

'... רק כל כח המן הוא מצד תוקף זדון חשקו להרוג אומה. וזה כל כח עמלק שנקרא ראשית גוים — פירוש, שבו תוקף החשק לרע עד שדבוק לעומק ראשית.
 וזה טעם הבכורה דעשו, שהיה בו תוקף החשק יותר, וקנה יעקב בנוזיד עדשים — פירוש, כח (כצ"ל. ולא 'כי' כנדפס) רתיחתו לחמדות עולם הזה. ונתן לו רתיחה זו, והוא קלט הרתיחה הטובה, מה דאורייתא מרתחת. והוא כטעם (חגיגה טו.) זכה נוטל חלקו וחלק חברו וכו' נתחייב נוטל חלקו וחלק חברו וכו', כך חילף עמו יעקב שנתן לו חלק רתיחתו שבמעשה בהמה וקבל הטוב ממנו וכגון נשמת רבי עקיבא ורבי מאיר וכדומה שנתוספו בבני ישראל ונקלטו בזרע יעקב, והוא ע"י קנייה זו. כי כל אחד יש לו שני חלקים בהכרה, יצר טוב ויצר רע. וכשראהו יעקב עיף מרציחה שיש לו תוקף החשק לזה, קלט כח הקדושה שבו.

וניתן לזרעא דרחל וליוסף ביחוד, כמו שאמרו (מכות ט:) בגלעד שכיחי רוצחים (ושם י.) בשכם שכיחי רוצחים — והיינו שוגגים, דלכך צריך ערי מקלט. פירוש, כי אצלם יש הטוב שברציחה כמו ששמעתי על שערך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד ד'שער' פירוש כעס ורציחה, ומהר גלעד הוא טוב... ולכך עמלק נופל ביד זרע רחל (פסיקתא רבתי פ"ג). שהם שקלטו הטוב שבו, והוא כלל כל היצר הרע שביעקב שהוא כלל הבריאה, ותוקף החשק — על ידי זה נעשה מזרעו עמלק ל'ראשית גוים' בחשקו, והוא מרגיש תיכף ברפיון ידים דרפידים מדברי תורה, מיד 'ויבוא עמלק' — כאשר נתרפה מעט החשק הטוב אצל בני ישראל שהוא כנגדו, תיכף מרגיש ובא. וכן אז (בימי מרדכי) שהשתחוו לצלם נגד מה שכתוב בכל נפשך כל לבבך ובכל מאדך, והם נתפרו מ'בכל נפשך' — מיד הוא נתגבר בחשקו ובכל מאודו על ידי השקלים, שזה תוקף החשק העצום בנתינת רכוש ומאד כל כך, על זה היה יכול לנצח, ע"י ההזדה והרתחת החשק כל כך, רק שהקדים שקליהם לשקליו — שגם לבני ישראל יש תוקף חשק כל כך בנתינת רכוש להש"י. וזה טעם אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו שדרשו רז"ל (שהש"ר ח) על האומות, כי אין זדון החשק שלהם גם בנתינת כל רכושם שבוה בירור חשקם, כי הרכוש אצלם ביותר הוא כל חיותם, עם כל זה חשק ואהבת ישראל להש"י עוד יותר.

(מתוך צדקת הצדיק רג)

'... ועל כן יוסף הוא שטנו של עשו, כי גם הוא משתדל במעשה, דוגמת עשו, אבל כל מעשיו לשם שמים דאת האלקים ירא ועל ידי זה מצותיו שמור, וזה כח המעשה בעולם הזה היפך עשו דכתיב ביה ולא ירא אלקים שהוא הפסולת דמדת הגבורה להתגבר במעשים לחשוב כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, משא"כ הירא-אלקים שיודע שכל גבורותיו וכח פעולתו מהש"י והוא מתגבר לכבוש יצרו ולהשתדל כרצון הש"י, ומזה בא הלהב לשרוף הקש דעשו שהם ארבע מאות איש שעמו, שזוהו המספר של כל תוקף כחותיו בהשתדלותו, והלהבה תלהט רשעים. וזהו הרוגזא דיוסף, שמצד מדת היראה נמשך הכעס על עוברי רצונו. וכל זמן שלא נתבררו זרע יעקב לגמרי, הביא גם דבתם רעה לאביהם, כי בזרעא דלאה הוא שורש התורה, וכל צורבא מרבנן דמורי ורובן של סנהדרין, כי היא העלמא-דאתכסיא. ושורש מעשה המצוות בזרעא דרחל — עלמא דאתגליא... (מתוך 'ישראל קדושים' עמ' 70 ע"ש).
ע"ע: יערות דבש ח"א דרוש יב; אור תורה (לרד"ב ממעזריטש) ריש וישלח.

דף קנד

'רבי אומר: אומר אני...' — כן דרכו של רבי בהרבה מקומות, לומר 'אומר אני' ולא נמצא כן בשאר חכמים (ע' במצוין בספר בית האוצר לג). ויתכן לפי שקיבץ וסידר המשניות, ופעמים רבות הביא דעת חכמים המנוגדת לדעתו הפרטית (כמו שמצינו כמה וכמה סתמי משניות דלא כרבי), לכך הוצרך להדגיש 'אומר אני' — כלומר זו דעתי ואינה דעת שאר החכמים. [הנה מצינו אצל אבי שושלת הנשיאים הזו, הלל הזקן זקנו הגדול של רבי, שאמר (בסוכה נג) 'אם אני כאן הכל כאן...'. ופרש"י שם, על השכינה אמר כן. וידוע כי שניהם נצטיינו במדת ענוה ושפלות [ע' שבת לא. וכתובות סז: על הלל. וכן אמרו בתוספתא סוף סוטה שהספידוהו הוה חסיד הוה עניו. וכן אמרו שם משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא], כי ביטלו את האני' לאני' העליון, וכשאמר הלל 'אם אני כאן' הכוונה לשכינה, וכבחינת משה רבינו שלעוצם ביטולו במציאות היתה שכינה מדברת מתוך גרונו. ואף רבי נשתמש בביטוי 'אני' כזקנו, [ובזה יש לרמוז מה שאמרו בסוף סוטה, 'לא תתני ענוה דאיכא אנא', היינו מדה זו]. והיא מדת נשיאי ישראל, מדת המלכות דלית לה מגרמה כלום, כדוד המלך ע"ה שלבו חלל בקרבו. ובספר בית יעקב (ויג"ש א) מובא על תכונת שבט יהודה 'שאף במקום שנדמה שאומרים 'לי דבר' וחושבים לעצמם כח ואון... אמנם השי"ת היודע ועד יברר אותם שהם מצדם לא אמרו על עצמם 'אני' אך אמרם 'אני הוא' ממאמר השכינה שמדברת מתוך גרונו...']

'מה מתנה עד דמטיא לידיה אף חלק בכורה עד דמטיא לידיה' — רשב"ם מפרש 'אתיא לידיה' — ליד הנותן, שאין האב יכול ליתן מה שלא היה לו, וכל דבר שהאב אינו יכול ליתן, אין הבכור נוטל בו חלק בכורה. ובגמרא בסמוך מבואר שכדין שבח כן דין מלוה, שלחכמים אין הבכור נוטל בו פי שנים — והיינו משום שאף על פי שהחוב כבר קיים בשעת מיתה [שלא כשבח], אך הואיל ואי אפשר למכרו [ומכירת שטרות אינה אלא מדרבנן לדעה זו], אין הבכור נוטל בו חלק בכורה. ואילו רבי חולק וסובר שאין ירושת הבכור תלויה באפשרות נתינה של האב.

[ויש להעיר, הלא מה שמלוה אינה במכירה, אין הטעם משום חסרון בעלות [וכשבח שאינו בא לעולם ולכן אי אפשר למכרו], אלא משום שאין נתפס בו מעשה קנין, ואם כן מדוע בכור אינו נוטל פי שנים במלוה, הלא הוא ממילא שלו ואין צורך במעשה קנין? ונראה שזה שאין קנין במלוה מהתורה, אינו חסרון במעשה הקנין אלא מטעם שעצם החוב אין בו ממש הלכך אינו דבר

דף קכג

קצו. האם הבכור נוטל פי שנים במתנות כהונה של אביו הכהן? האם נוטל פי שנים במוקדשין?

שנו חכמים: הבכור נוטל פי שנים בזרוע ובלחיים ובקיבה. ופרשו, במכרי כהונה שרגילים ליתן המתנות לאב, ונשחטו בחיי האב. וסבר מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמו — הלכך נחשב האב כמוחזק במתנות והבכור יורש פי שנים. [אבל למאן דאמר 'לאו כמי שהורמו', או אם לא נשחטו הבהמות עד שמת האב — אין הבכור נוטל פי שנים].

א. התוס' צדדו שלדעת רבי אין אומרים מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמי אלא כשהן ניכרות כגון זרוע ולחיים, אבל לא בתרומות ומעשרות. הלכך באלו לא יטול הבכור פי שנים. (וכ"כ באור זרוע, שגם לתנאים שסוברים בעלמא לאו כמי שהורמו דמי, בזרוע ולחיים מודים. וכך יש לפסוק להלכה. ויש אף שאינם גורסים בגמרא 'וקסבר מתנות שלא הורמו כמי שהורמו' כי אין צריך הרמה במתנות שמסומנים ועומדים. עפ"י תורי"ד. ועריטב"א. ואולם מדברי רבנו יונה משמע שאף באלו, כל שלא הורמו אין כאן 'מתנות' ואינם ממון כהן. ולפי"ז אם ירצה שלא להפריש מתנות ולא לאכול הבשר — רשאי. וצ"ע (ע' אילת השחר).

ובמה שכתבו התוס' בדעת רבי — ע' שער המלך (אישות ה,ו, דף יא); קצוה"ח רעח סק"א). ורבנו יונה כתב שבתרומות ומעשרות לדברי הכל אין שייך לומר 'כמי שהורמו' לענין זה שייחשב שבאו ליד כהן, שהרי ודאי לא כל התבואה עתידה לבוא ליד כהן, ואין מבורר עתה מה יגיע לידו. ואולם אם הגיע הטבל לידו ממש, יש לומר שזכה בחלק תרומה שבו. (המנחת-חינוך (ת) העיר על הרמב"ם שפוסק בעלמא מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמי, היה לו לכתוב דין הבכור אף לענין תרומות ומעשרות, שלא נטעה לומר דוקא בזרוע ולחיים — אך לדברי רבנו יונה לא קשה, שאין לומר 'כמי שהורמו' לענין בכור אלא במתנות הניכרות).

ב. להלכה קיימא לן מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמי, הלכך נוטל בהם הבכור פי שנים (עפ"י רמב"ם נחלות ג,ג אישות ה,ו מעשר ו,כא; אור זרוע; שו"ע חו"מ רעח,ה; שער המלך אישות ה,ו; שו"ת הרדב"ז ח"ה תקכ). וישנן דעות שלחכמים החולקים על רבי, והלכה כמותם, אין הבכור נוטל במתנות פי שנים (כן משמע בטור חו"מ שם בדעת הרא"ש). ובשו"ת אבני נזר (חו"מ מט מחודש ז) פסק להלכה כהשלחן-ערך, שבכור נוטל במתנות פי שנים.

אין אומרים 'כמי שהורמו דמי' אלא לענין ממון השבט, אבל לא לענין איסור (אחיעזר ח"ג סג,ב). עוד בדיני מתנות שלא הורמו — ע' בקדושין נד נה.

ג. יש מי שצדד שאין בכור נוטל פי שנים במעשר שני של אביו, למאן דאמר מעשר ממון גבוה הוא (ע' בשו"ת דובב משרים ח"א סוסי" כז).

במוקדשין, אין הבכור נוטל פי שנים מלבד בקדשים קלים ואליאב דרבי יוסי הגלילי שאמר ממון בעלים הם — הבכור נוטל פי שנים.

א. כתב הרמ"ה שהלכה כרבי יוסי הגלילי. ומבואר מדבריו שגם חכמים החולקים על רבי לענין שבה, מודים בקדשים קלים שהבכור נוטל פי שנים לריה"ג. אבל תורי"ד כתב שחכמים חולקים, כיון שאסור היה ליהנות מהם בחיים, הרי זה כ'ראוי' (וע' אילת השחר). הרמב"ם השמיט ירושת הבכור פי שנים בקדשים קלים (ועמד על כך המנחת-חינוך ת,ט). יש מי

שפירש שאעפ"י שנוקט הרמב"ם להלכה כרבי יוסי הגלילי לענין כמה הלכות (וע' בהל' אישות ה,ה גזיקי ממון ח,א גניבה ב), אך לפי מה שפסק (מעילה ד,ח) המוכר שלמיו לא עשה כלום [והדבר שנוי במחלוקת תנאים], אף הבכור אינו נוטל פי שנים, שהואיל וירושת בכור 'מתנה' קרייה רחמנא, הלכך דבר שאינו ניתן במתנה אין בו דין בכורה (עפ"י אבי עזרי [חמישאה] — עבדים ה,יב). וי"א שהרמב"ם פסק דלא כרבי יוסי הגלילי, ולכך השמיט דין זה (עפ"י חזון איש ב"ק ג,טו).

ב. כתבו ראשונים עפ"י הסוגיא במקום אחר: דוקא בקדשים קלים חיים נוטל הבכור פי שנים, אבל לא לאחר שחיטה, שבוה מודה רבי יוסי. ואין הדבר מוסכם. וכן נחלקו הדעות במה דיבר רבי יוסי הגלילי למסקנא, בחלק הבעלים או בחלק הכהנים.

דפים קכג — קכד

קצו. האם הבכור נוטל פי שנים בדברים דלהלן?

- א. שבה ששבחו נכסים לאחר מיתת האב.
- ב. גביית מלוה שהלוה האב, קרן ורביית.

א. שבה ששבחו נכסים לאחר מיתת האב; השביחו ממילא, כגון שהניח פרה מוחכרת ומושכרת ביד אחרים או שהיתה רועה באפר, וילדה — בכור נוטל פי שנים באותו שבה, כדברי רבי. וחכמים אומרים: אין הבכור נוטל פי שנים בשבה.

ופירש רב פפא, דקל שצמח והתעבה; קרקע שהעלתה שרטון (= סחף אדמה וטיט) ונשתבחה — לדברי הכל נוטל פי שנים. לא נחלקו אלא בכגון שחת שנהייתה שיבולים, פרחים [ויש מפרשים: פירות בוסר] ונעשו תמרים — רבי סבר שבה דממילא הוא ונוטל פי שנים (פי שנים) — הקיש הכתוב חלק בכורה לחלק פשוט, שזוכה בו הבכור עוד קודם שהגיע לידו, והרי שלו הושבח). וחכמים סוברים, הואיל ונשתנה הדבר (בשמו ובמהותו. ערשב"ם) — אינו נוטל (לתת לו פי שנים — כמתנה שאין זוכה בה עד שתבוא לידו).

א. פירות שנתבשלו, וכן עגל ונעשה שור — כתב הריטב"א: הכל מודים שנוטל פי שנים, ואעפ"י שבגזלן בכגון זה קונה בשינוי, לענינו נחשב 'מוחזק'. ואולם פירות קודם שהביאו שלישי שגדלו ונתבשלו — נראה שאינו נוטל לחכמים (כמו שכתב הרמב"ם וש"ע (רעה, ד) בכפניות ונעשו תמרים. עפ"י מנחת שלמה נה,ו). ובפרה שנתפטמה נחלקו הדעות האם לחכמים הבכור נוטל בשבה פי שנים (הו"מ שם בטור, סמ"ע ונתיה"מ). אך בעגל ונעשה שור משמע שלדברי הכל נוטל, כקרקע שהעלתה שרטון (עפ"י מנחת שלמה שם).

יש מי שצדד שלדעת רב פפי (קכו). שיש לבכור קודם חלוקה, אפילו דבר שנשתנה כגון שחת שנעשתה שיבולים — נוטל פי שנים, שיכול לטעון שלי הוא שהשביח (שעורי רי"מ שורקין. אבל אין כן דעת הפוסקים — ע' הו"מ רעה, ד ח).

ב. נתייקרו הנכסים, פשוט שלדברי הכל נוטל פי שנים בשבח (רמ"ה, רשב"ם קכו).

השביחו היורשים והוציאו הוצאות או שטרחו באותו שבה, כגון בנו בתים ונטעו כרמים (אפילו לא הוציאו מממונם הפרטי אלא מתפוסת הבית. ער"ן וריטב"א ועוד) — אין הבכור נוטל פי שנים לדברי הכל (בכל אשר ימצא לו (ערשב"ם). ואפילו לא נשתנה שם הדבר, כגון ענבים ובצרום. רשב"ם קכה: רמ"ה קכו).

א. לדעת כמה מהראשונים (רבנו יונה, ריטב"א ועוד), תשלום השכירות הבא על הזמן שלאחר מיתת האב, הבכור נוטל בו פי שנים לרבי. והוא הדין לכל שבה חדש הבא לאחר מיתת ממילא,

כגון פרה שנתעברה וילדה או אילנות שטענו פירות, או אפילו צמחו אילנות מעצמם והוציאו פירות (וכ"כ הרמ"ה).

ויש חולקים וסוברים שהשכר הבא על הזמן שלאחר מיתה, הואיל ונעשה כולו לאחר מיתה, מודה רבי שאין הבכור נוטל פי שנים. וכן הדין לכל שבח חדש שלאחר מיתה (כן דעת תורי"ד במסקנתו, וכן סתם בפסקיו).

ושכירות על הזמן שעבדה הפרה בחיי האב — לרבי, ודאי נוטל פי שנים. ואפשר שאף לחכמים נוטל, למאן דאמר מודים חכמים במלוה שהבכור נוטל פי שנים, דכמאן דגביה דמי. אך אפשר שדומה לרבית ולא למלוה ואין הבכור נוטל פי שנים לרבנן (רבנו יונה). והטור (הו"מ רעה) פסק שאינו נוטל פי שנים, שלהלכה אף במלוה אינו נוטל פי שנים. (וכן הסיק בקצוה"ח שם סק"ב ובנתי"מ סק"א, דלא כהלח"מ).

חילוקי שיטת ודינים נוספים בדין הבכור בשכירות וחכירה — ע' במאירי; שבט הלוי ח"ו רלו.

ב. אמר הבכור, או תחלקו או אטול פי שנים בשבח — הרשות בידו (תוס'). וכמו שאמרו להלן קכו. בכור שמיחה מיחה ע"ש רשב"ם. ואפילו בדבר שאין בו דין חלוקה, כיון שגילה בדעתו הבכור שהוא רוצה בחלקו, הרי כאילו זכה בחלקו ושלו הושבח (עפ"י חדושי ר' שלמה הימן ב"ב ב, עפ"י ד' הר"ן להלן. וע"ש שכתב בדעת הרשב"א שתלוי הדבר במחלוקת רבא ורב נחמן בגדר חלוקת זמנים, האם זו חלוקת השתמשות בלבד או חלוקה בגוף ממש, ולפי הצד הראשון הרי זה 'ראוי'. וע"ע קהלות יעקב ב"ב ט; שעורי ר' שמואל — קדושין יז: אות רמז. [יש להעיר שבר"ן משמע לכאן שאפילו הבכור רק גילה דעתו שגוה לו בחלק בכורה — השבח שמכאן ולהבא שלו. אבל משאר הראשונים אין נראה כן. וצ"ת].

ג. יש לעיין כשאדם אחר טרח והשביח, האם הבכור נוטל פי שנים בשבח. ואת"ל שאינו נוטל כי סוף סוף לא אתי ממילא והרי זה כנכסים אחרים [וכעין שאמרו להלן קלה: בשבח המגיע לכתפים דכממקום אחר דמי], שבח שהשביח הבכור בעצמו מהו. ושמא הרי זה כמיחה. וצ"ע.

להלכה נחלקו אמוראים האם מותר לעשות כרבי, שיש והלכה כמותו אפילו מחבריו (רב נחמן. לפירוש התוס' הרמב"ן והר"ן אין חייבים לפסוק כרבי אלא 'מותר' — אם מסתבר לדיין לפסוק כן. והריטב"א פירש: חובה. וכן משמע מדברי רשב"ם), או הלכה כחכמים ואסור לפסוק כרבי (רב נחמן אמר רב. ואפילו בדיעבד, דין שהורה כרבי — חזור. עפ"י רשב"ם ורשב"א). או לכתחילה יש לפסוק כחכמים ואם עשה כרבי — עשוי (רבא). או שמא ספק הדבר, הלכך עשה כדברי רבי — עשה, כדברי חכמים — עשה (רבה בר חנא אמר רבי חייא).

א. יש מפרשים שלא נחלקו האם הלכה כרבי מחבריו אלא כאן, אבל בכל שאר המקומות הלכה כחכמים החולקים על רבי. אבל מהרשב"ם ומעוד ראשונים מבואר שהמחלוקת שייכת בשאר מקומות. ופרשו התוס' (עמהרש"א) ורמב"ן: בשאר מקומות כשנחלק רבי עם חכמים, אין הלכה כמותו בדוקא, שלא נאמר אלא 'הלכה כרבי מחבריו'. ומחלוקת האמוראים היא האם נפסק במפורש כחכמים כנגד רבי או שמא יש שהלכה כמותו ויש שהלכה כחכמים, או שמא מטים לכתחילה כחכמים אבל אם עשה כרבי — עשוי (כדברי רבא).

וכדעה זו פסקו רבנו חננאל רמב"ן רשב"א (קכה:) ורמ"ה, שאם עשה כרבי — עשוי. וכן צדד המאירי, שמא אם תפס אין מוציאים מידו. אבל רשב"ם נקט שלפי מסקנת רב פפא בסוף הסוגיא הלכה כחכמים, ואפילו בדיעבד — חזור. והובא באור-זרוע. וכן משמעות דברי הרמב"ם (נחלות ג, ד), ולזה נטה הר"ן. וכן פסקו הרי"ד (קכה:) ובה"ג (הל' נחלות). עוד כתבו הרמב"ן והר"ן: אף על פי שנגקוט כאן על פי דברי רב פפא שאין הלכה כרבי אפילו

בדיעבד, בכל שאר המקומות שלא פורשה ההלכה יש לנקוט כרבא שאם עשה כרבי דלא כחכמים — עשוי, שכללי ההלכה עומדים על כנם בסתם, כל עוד לא פורש אחרת, הלכך הלכה בעלמא כרבא ד'מטיין' אתמר (וכיו"ב כתב הרמב"ן קיד לענין פסק ההלכה במה' רבה ורב יוסף). ואין כן דעת רשב"ם.

ב. לדעת הרמב"ם [דלא כהרא"ש וש"ר], אף על פי שהלכה כחכמים, פרה מושכרת או רועה באפר וילדה — נוטל פי שנים, שלפי מסקנת רב פפא, הרי זה כ'דקלא ואלים' שמודים חכמים. (וכן פסק בשו"ע רעה, ד. ואילו הרמ"א הביא דעת החולקים). ואולם פרה ריקנית שנתעברה וילדה, אף להרמב"ם אינו נוטל פי שנים (עפ"י קצות החשן שם).

ג. דבר שגופו נשתנה, כגון שחת שנעשתה שבלים; יש אומרים שאף בקרן אין הבכור נוטל פי שנים לדברי חכמים, שהרי זה דבר חדש. ויש אומרים שרק בשבב אינו נוטל אבל בדמי הקרן נוטל (מובא בשטמ"ק בשם הראב"ד. וכדעה אחרונה נקטו הפוסקים — ע' חו"מ רעה, ו ובסמ"ע).

ב. לדברי רבי, בכור נוטל פי שנים במלוה שאביו הלוה לאחרים. והוא הדין לרבית. והרי זה נידון כשבב דממילא.

ולדעת חכמים — לדברי רב יהודה אמר שמואל, אינו נוטל פי שנים במלוה. ולדברי בני ארץ ישראל נוטל פי שנים במלוה, שהואיל ונוקט שטר בידו הרי זה כאילו גבא. אבל לא ברבית (שכיון שלא היתה שלו מעולם, אין לך 'ראוי' גדול מזה, ואפילו הרבית כתובה בשטר וכבר עבר הזמן משמת האב. רשב"ם). וכן אמר אמימר (י"ג מרימר).

ונחלקו רבה (ביד רמה: 'רבא') ורב נחמן בדעת בני ארץ ישראל, האם רק כשגבו קרקע יש לו פי שנים (שנחשב מוחזק בה משום השעבוד, וכמשכון דמיא) או רק כשגבו מעות (לפרשב"ם, משום שמעות נתן ומעות לוקח. ולפיהתוס' משום שדרך בע"ח לפרוע חובו במעות, ועליהן דעתו סומכת יותר).

הסיק רב פפא (קבה): הלכה, אין הבכור נוטל פי שנים במלוה (אפילו במלוה בשטר. פוסקים), בין שגבו קרקע בין שגבו מעות. וכן סוברים רבה (ו רבא) ורב נחמן (קבה) — לפרשב"ם. אבל לרבנו תם סובר רב נחמן בין גבו קרקע בין גבו מעות — נוטל הבכור פי שנים. ותורי"ד כתב בשם רבנו תם שגם רבה סובר כרבי, שהבכור נוטל פי שנים בין גבו קרקע בין גבו מעות. ותמה על כך).

א. כתבו הפוסקים (ראשונים; חו"מ רעה, ג) שהלכה כרב פפא שאין הבכור נוטל פי שנים במלוה. ואולם לדעת רב נחשון גאון הלכה כרבי, שהבכור נוטל פי שנים בשבב ובמלוה, ודחו דבריו (ערי"ף ורי"ד להלן קכו:).

ב. יש שרצו לומר שאין מחלוקת בין דברי רב יהודה ו'שלחו מתם', אלא זה דיבר על מלוה של נכרי שהיא מוחזקת, וזה דיבר במלוה של ישראל. ורבנו חננאל לא הכריע בדבר (מובא ברשב"א. וע' בבאור טעמים בספר אמת ליעקב, וע"ע בתו"ח). אבל הרשב"ם והרמב"ן דחו דעה זו מכל וכל. וכמותם נקט הרשב"א לעיקר.

ג. רשב"ם ועוד ראשונים כתבו שלא אמר רבי אלא במלוה בשטר שנידון כגבוי, אבל במלוה על פה — אין הבכור נוטל פי שנים. והרי"ד ורבנו יונה סוברים שאין חילוק בדבר, שאעפ"י שיכול הלה לשקר ולטעון 'פרעתי', אין זה מגרע מהמוחזקות. ויש מחלקים בין מלוה שלא הגיע זמן פרעונה, שאין יכול לטעון 'פרעתי' והוי מוחזק, ובין מלוה שכבר הגיע זמנה (מובא ברישב"א).

- ד. המאירי צדד שגם שטר מלוה שיש בו שעבוד נכסים, ואפילו אפותיקי מפורש — אין הבכור נחשב מוחזק הואיל ואפשר להסתלק במעות.
- ה. מלוה שיש עליה משכון; רשב"ם רבנו חננאל ורבנו ברוך (במרדכי תקעג) כתבו שהבכור נוטל פי שנים, הואיל ובעל חוב קונה משכון, הרי זה 'מוחזק' [ומסתבר שאפילו ברבית נחשב מוחזק, הואיל וקונה משכון ונשתעבד לו גם על הרבית. או"י]. ולפי טעם זה נראה שדוקא במשכונות של ישראל, אבל של נכרי — אין בע"ח ישראל קונה משכון שלהם הלכך אין הבכור נוטל פי שנים (עפ"י מהר"ק קמה; ב"י ורמ"א רעה, ז).
- ובמשכון [קרקע] שיכול הלווה לסלקו במעות וליטול משכוננו בכל עת, או אם הגיע זמן הפרעון והרי בידו לפדות משכוננו — יש אומרים (עפ"י ב"מ טו) שאין הבכור נוטל פי שנים (ע' ברמ"ה ושר"ה להלן קכה: חו"מ רעה, ז). ויש מחלקים בין משכון שיכול לסלקו מיד, ובין מקומות שהמשכון נחלט לזמן מסוים (ערשב"א קכה: וב"מ שם). ויש אומרים שבכל אופן הבכור נוטל פי שנים, מלבד בריוח הבא מן המשכון, שהוא כשבח. ויש מוסיפים שיכול הבכור לכופף את שאר היורשים לחלוק גוף המשכון (מובא במאירי ועוד).
- ולדעת הראב"ד (מובא בטור חו"מ רעה), משכון במקום שמסלקים, אם גובה את חובו מגוף הקרקע — הבכור נוטל פי שנים. וכן נקט הש"ך (שם ס"ק ז ח). ויש מי שכתב לחלוק (עפ"י אבני נזר חו"מ מט, מחודש טו — וכסתמת השלחן-ערוך שהשמיט שיטת הראב"ד).
- ו. הסיק הרי"ד בתוספותיו (וכן סתם בפסקיו), וכן כתב הריטב"א (וכן נראה בכונת המאירי. ונראה שיש שם חסרון דברים): לרבי, אין הבכור נוטל ברבית אלא זו שעלתה בחיי האב, אבל רבית שנוצרה לאחר מיתתו — בחזקת כל היורשים היא.
- ז. כספים המופקדים בבנק — לפי מה שנוהגים בארץ ישראל להשתמש בהתר עיסקא המובסס על פלגא מלוה פלגא פקדון, הרי שבחלק המלוה דעת המורים נוטה שנחשב 'ראוי' כיון שהלווה משתמש בכספים, ואעפ"י ששימושו מוגבל ואינו רשאי להוציאו לצרכו או לדבר אחר. ואילו חלק הפקדון לכאורה היה נראה שהמלוה מוחזק בו והבכור נוטל פי שנים, אך לפי מה שמקובל בעסקאות כיום (עפ"י המבואר ביו"ד קעז) שגם מחצה פקדון אינו עומד להחזירו בעין, והוא מוציאו ומחליפו כאוות נפשו, יש להסתפק שמא נידון גם זה כ'ראוי' — הלכך קשה להוציא ממון מהיורשים (עפ"י שבט הלוי ח"ד רטו).

דף קכד

- קצח. א. שטר חוב היוצא על היורשים, האם הבכור חייב לפרוע פי שנים מאחיו? האם רשאי לומר איני נותן ואיני נוטל פי שנים מהנכסים?
- ב. לתת לו פי שנים — למה קראה תורה חלק הבכור בלשון מתנה? למה הוקשו חלק בכורה וחלק פשוט?
- א. שטר חוב היוצא על היורשים, חייב הבכור ליתן פי שנים, כפי חלקו בנכסים המשועבדים. ואם אמר איני נותן ואיני נוטל פי שנים בנכסים — רשאי (ואין צריך להפקיר או להקנות אלא די בסילוקו מחלק הבכורה [ונפקא מינה בסילוקו, כששאר היורשים אינם כאן לדון בפנינו, או שהם קטנים ואין ב"ד נזקקים לגבות מהם — שעל ידי סילוק הבכור אין יכול הבע"ח לגבות חובו]. אבל שאר יורשים אינם יכולים להסתלק על ידי מחילה בעלמא, שזוכים הם בעל כרחם. עפ"י רשב"ם ותוס').